

**Čerpanie fondov EÚ v rámci projektov
Zvyšovanie vzdelanostnej úrovne príslušníkov marginalizovaných
rómskych komún z pohľadu (de) segregácie rómskych detí vo vzdelávaní**

(Analýza kvalitatívneho výskumu)

Elena Gallová Kriglerová, Tina Gažovičová, Ingrid Kosová

Zhrnutie

Na Slovensku sa za jeden z kľúčových problémov v školstve považuje nadmerné zastúpenie rómskych detí na špeciálnych školách pre deti s mentálnym postihom. Čerpanie financií z prostriedkov Európskej únie prostredníctvom operačných programov by mohlo slúžiť ako efektívny nástroj podpory sociálnej inklúzie znevýhodnených skupín a zároveň by mohlo mať pozitívny dopad na znižovanie nadmerného zaradovania rómskych detí do špeciálneho vzdelávania.

Táto analýza sa venuje dopadom realizovania projektov financovaných v rámci výzvy „Programy a kurzy pre žiakov základných škôl pochádzajúcich z marginalizovaných rómskych komunít“, ktorá bola zverejnená vo februári 2009 v rámci operačného programu: Vzdelávanie pre obdobie 2007 – 2013 a viedla k podporeniu 50 projektov prostredníctvom ministerstva školstva, pričom ich priemerný rozpočet bol na úrovni približne 168 000 EUR. Hlavným cieľom analýzy bolo posúdiť, ako vplýva realizácia týchto projektov na prax preradenia rómskych detí do špeciálnych škôl.

Výsledky dotazníkového prieskumu, ktorý robil Rómsky vzdelávací fond poukázali na to, že školy sa vo svojich projektových aktivitách nijakým spôsobom nevenujú problematike nadmerného zaradovania rómskych detí do špeciálnych škôl, nesledujú počty preradených detí, nevenujú špecifickú pozornosť deťom preradeným zo špeciálnych škôl do bežných a len v obmedzenej miere pripravujú žiakov špeciálnych škôl na vzdelávanie na stredných školách. Nadväzujúca analýza postavená na kvalitatívnych rozhovoroch s riaditeľmi škôl mala komplexnejšie ozrejmiť, prečo je tomu tak. Kvalitatívny výskum bol preto zameraný na konkrétne aktivity realizované v projekte s cieľom zhodnotiť ich dopad na vzdelávanie rómskych detí.

Výskum poukázal na to, že základnou motiváciou škôl pre realizáciu týchto projektov je zlepšiť situáciu rómskych detí vo vzdelávaní prostredníctvom financovania takých aktivít, na ktoré im chýbajú finančné prostriedky zo štátneho rozpočtu. Projektové aktivity sú tak zamerané predovšetkým na nákup materiálo – technického vybavenia, na realizovanie rôznych vzdelávacích a mimoškolských aktivít zameraných na rómske deti. Výskum poukázal na to, že aktivity zamerané na rómske deti sa často týkajú predovšetkým ich praktických zručností, menej sú zamerané na zlepšovanie formálneho vzdelávacieho procesu. Dôraz je kladený viac na výchovné ako vzdelávacie predmety, pričom sa v rámci projektu realizuje aj množstvo mimoškolských aktivít (napr. exkurzie).

Finančné prostriedky sa zároveň používajú na tréningy pre učiteľov a vytváranie rôznych vzdelávacích materiálov. Školy v rámci projektov zriedka využívajú alternatívne metódy vzdelávania a majú tendenciu skôr vytvárať nové vzdelávacie postupy ako využívať tie, ktoré sú už v praxi overené. V projektových aktivitách sa často reprodujú rôzne etnické a rodové stereotypy.

Problémom pri realizácii je veľká administratívna náročnosť realizovaných projektov, ktorá je natoľko zaťažujúca pre realizátorov projektu, že im často komplikuje až znemožňuje efektívne a adekvátne napĺňanie stanovených priorít.

Školy väčšinou realizujú projekty bez širšieho zapojenia ďalších lokálnych aktérov – samospráv, tretieho sektora alebo rómskych mimovládnych organizácií. Ide teda často o aktivity, ktoré začínajú a aj končia vo vnútri školy. Rodičia sú obvykle len pasívnymi „divákmi“ realizovaných aktivít, do ich prípravy a realizácie sa prakticky nezapájajú. Vo

viacerých prípadoch však projekt zahŕňa spolupráca so strednými školami v regióne pri príprave žiakov na prestup na ne.

Z hľadiska vplyvu realizovaných projektov na potenciálnu aj reálnu desegregáciu rómskych detí sme nezaznamenali takmer žiaden pozitívny dopad. Napriek tomu, že projektové aktivity zlepšujú prospech žiakov, zvyšujú ich školskú dochádzku a prispievajú k lepšej atmosfére na školách, nie je možné nájsť priamy súvis medzi realizovaním projektov z fondov Európskej únie a znižovaním počtov žiakov v špeciálnych školách. Školy samotné ani nevidia súvis medzi realizovanými aktivitami a možným znižovaním počtu žiakov v špeciálnom školstve. Špeciálne školy nijakým spôsobom nepripravujú žiakov na prechod do bežného systému vzdelávania a ani si to v príprave projektov nekládli za cieľ. To súvisí predovšetkým s tým, že riaditelia považovali proces preradovania rómskych žiakov do špeciálneho školstva za správny a súčasnú diagnostiku detí považujú za adekvátny nástroj posúdenia ich intelektuálnych schopností.

Z malej kvalitatívnej sondy nemožno úplne generalizovať efekt využívania finančných prostriedkov z fondov Európskej Únie na zníženie nadmerného zastúpenia rómskych detí v špeciálnom školstve. To, čo priniesol tento kvalitatívny výskum je predovšetkým zistenie, že školy sa snažia zlepšiť možnosti a podmienky vzdelávania rómskych detí, avšak nevidia primárny vzťah medzi súčasnými možnosťami vzdelávacieho systému a nadmerným zastúpením rómskych detí v systéme špeciálneho školstva. Preto ani projekty nerealizujú s cieľom znížiť ich počet v špeciálnom školstve a predchádzať tak nadmernému zaradovaniu do tohto paralelného systému vzdelávania.

1. Úvod

Na Slovensku sa za jeden z kľúčových problémov v školstve považuje nadmerné zastúpenie rómskych detí na špeciálnych školách pre deti s mentálnym postihom. Napriek tomu, že Rómovia oficiálne tvoria menej ako 2% a neoficiálne približne 7-8% obyvateľstva Slovenska, na špeciálnych základných školách je podiel rómskych detí cca. 60%.¹ Okrem domácich odborníkov na tento fakt upozorňujú aj nadnárodné mimovládne organizácie (Amnesty International, European Roma Rights Center, atď).

Čerpanie financií z prostriedkov Európskej únie prostredníctvom operačných programov môže byť veľmi efektívnym nástrojom podpory sociálnej inklúzie znevýhodnených skupín. To, ako sú jednotlivé opatrenia v rámci operačných nástrojov nastavené vplýva aj na možnosti realizácie jednotlivých projektov a rámčuje rozsah oprávnených aktivít. Ak ide o projekty v rámci témy „sociálna inklúzia“, mali by byť projekty nastavené a realizované tak, aby svojimi dopadmi nepodporovali ďalšiu segregáciu (v tomto prípade) Rómov.

Táto analýza sa venuje dopadom realizovania projektov financovaných v rámci výzvy „Programy a kurzy pre žiakov základných škôl pochádzajúcich z marginalizovaných rómskych komunít“, ktorá bola zverejnená vo februári 2009 v rámci operačného programu Vzdelávanie pre obdobie 2007 – 2013 a viedla k podporeniu 50 projektov prostredníctvom ministerstva školstva, pričom ich priemerný rozpočet bol na úrovni približne 168 000 EUR. Podľa zarámkovania všeobecnej výzvy na predkladanie projektov v rámci skúmaného opatrenia zlepšovania vzdelanostnej úrovne marginalizovaných rómskych komunít je cieľom tohto typu opatrení: „zvýšiť vzdelanostnú úroveň príslušníkov marginalizovaných rómskych komunít prostredníctvom uľahčenia ich prístupu k formálnemu vzdelávaniu a prostredníctvom ich ďalšieho vzdelávania.“²

V rámci tohto opatrenia si zadávatelia projektov stanovili aj ďalšie špecifické ciele, ktorými je „podpora sociálnej inklúzie príslušníkov marginalizovaných rómskych komunít prostredníctvom uľahčenia ich prístupu k formálnemu vzdelávaniu a k získavaniu zručností potrebných na trhu práce“ a ďalšie vzdelávanie príslušníkov MRK a osôb pracujúcich v oblasti ich integrácie do spoločnosti.

Realizované aktivity sa mali týkať predovšetkým nasledujúcich oblastí:

- Podpora prístupu príslušníkov marginalizovaných rómskych komunít k vzdelávaniu na všetkých stupňoch škôl.
- Podpora individuálneho prístupu a rozvoj alternatívnych foriem a nástrojov vyučovania.
- Ďalšie vzdelávanie príslušníkov marginalizovaných rómskych komunít.

¹ Eben Friedman a Mihai Surdu (koordinátori), Eben Friedman, Elena Gallová Kriglerová, Martina Kubánová a Martin Slosiarik (autori), *Škola ako geto: Systematické nadmerné zastúpenie rómskych detí v špeciálnom školstve na Slovensku* (Budapešť: Roma Education Fund, 2009).

² Pozri <http://www.asfeu.sk/operacny-program-vzdelavanie/opatrenie-31/>

- Ďalšie vzdelávanie osôb a podpora spolupráce inštitúcií pracujúcich v oblasti integrácie príslušníkov marginalizovaných rómskych komunít do spoločnosti.³

Pre zlepšenie situácie rómskych detí vo vzdelávaní je dôležité sledovať nielen to, či projekty dosahujú formálne zlepšenie vzdelávacích výsledkov a zlepšujú prístup k vzdelávaniu, ale aj to, či ich školy využívajú aj na zabránenie negatívnych dopadov pôsobenia súčasného vzdelávacieho systému (neadekvátne diagnostika detí, neoprávnené preradenie do špeciálnych škôl, fyzická segregácia), alebo či podporujú odstránenie týchto negatívnych dôsledkov na deti (rediagnostika a spätné preradenie do základných škôl, resp. prechod na stredné školy).

Výskum sa preto zameriava na viaceré aspekty čerpania prostriedkov z fondov Európskej únie a sleduje, aké sú motivácie škôl pre realizáciu projektov, nakoľko majú na zreteli práve problematiku segregácie a desegregácie, aké dopady má realizácia projektu na vzdelávanie a vzdelávacie výsledky rómskych detí a nakoľko sú aktivity projektu dlhodobou udržateľné v prospech zlepšovania situácie vo vzdelávaní.

2. Prípravná fáza / Mapovanie terénu

V prvom kroku boli oslovené všetky školy, ktoré realizujú projekt v rámci opatrenia „Zvyšovanie vzdelanostnej úrovne príslušníkov MRK“. Boli im rozoslané dotazníky, ktoré sa pýtali nasledujúce otázky:

- podiel rómskych žiakov na škole, celkovo a špecificky pre nultý, prvý a druhý ročník
- v prípade bežných základných škôl počet špeciálnych tried oproti počtu bežných tried
- či projekt sleduje počet žiakov preradených do špeciálnej školy alebo triedy
- či projekt podporuje žiakov, ktorí boli preradené zo špeciálnej školy

Nasledujúce tabuľky uvádzajú odpovede tých škôl, ktoré zaslali späť vyplnené dotazníkové hárky. Keďže návratnosť týchto dotazníkov bola veľmi nízka (z 50 oslovených škôl zareagovalo na výzvu REF len 11), nie je možné tieto odpovede úplne generalizovať. Napriek tomu uvedené údaje poukazujú na určité trendy, keďže na výzvu REF reagovali školy z rôznych regiónov s rôznymi počtami rómskych žiakov.

Základné školy:

Lokalita	Podiel Rómov celkovo/ v prvom a nultom ročníku / v druhom ročníku	Počet bežných tried/počet špeciálnych triedy	Zameranie projektu	
			Sledovanie počtu žiakov preradených do špeciálnej školy/triedy	Podpora žiakom preradeným zo špeciálnej školy
Markušovce	79/90/84	31/3	NIE	NIE
Bystré	20/2,6/2,3	16/0	NIE	NIE
Šumiac	80/80/80	10/1	NIE	NIE
Pečovská	42/30/46	19/7	NIE	ÁNO

³ Tamtiež

Nová Ves				
Jakubany	52/12/8	14/10	ÁNO	ÁNO
Kremnica (pre sluchovo postihnutých)	48/43/63	5/8	NIE	NIE
Poniky	20/8,36/33,3	9/0	NIE	NIE
Prakovce	26/40/37	15/2	NIE	NIE
Slavošovce	60/84/60	18/0	NIE	NIE

Špeciálna základná škola:

Lokalita	Podiel Rómov (v %)	Zameranie projektu		
		Prehodnotenie intelektuálnych schopností	Príprava na preradenie do bežného vzdelávania	Príprava na bežné stredoškolské vzdelávanie
Zvolen/Sokolská	80/88/80	NIE	NIE	ÁNO

Ako vidno z uvedených tabuliek, na skúmané oblasti (de) segregácie sa oslovené školy vo svojich projektoch v absolútnej väčšine prípadov nezameriavajú. Len na dvoch základných školách sa v rámci projektu venujú podpore žiakom preradeným zo špeciálneho vzdelávania (a z dotazníka nie je zrejme, či nejakými špecifickými aktivitami a metódami, alebo len v rámci bežných aktivít zameraných na všetkých žiakov z marginalizovaných rómskych komunít). Zároveň podľa dotazníka len jedna základná škola v rámci projektu sleduje počty preradených žiakov do špeciálneho vzdelávania. Ako sa však ukázalo vo výskume, v praxi sledovanie týchto žiakov nemá žiaden význam pre mieru ich zaraďovania. Na základe týchto údajov nie je možné analyzovať hlbšie príčiny a okolnosti toho, prečo školy uvedené charakteristiky (de) segregácie do projektov nezaraďujú. Dôvodov môže byť mnoho a na ich odhalenie nie je možné analyzovať len odpovede z dotazníkov.

Preto sme sa v rozhovoroch s vybranými školami zamerali nielen na samotný aspekt desegregácie, ale aj na celkový priebeh projektu, prípravu, spoluprácu s rôznymi aktérmi a aj na aktivity, ktoré v rámci projektov školy realizovali.

3. Kvalitatívny výskum**3.1 Metodológia kvalitatívneho výskumu**

Pre kvalitatívny výskum sme oslovili 9 škôl z tých, ktoré odpovedali na dotazníkový prieskum. Školy boli vyberané podľa toho, aby sme zmapovali rôzne regióny Slovenska. Zároveň bolo našim cieľom mať vo vzorke aspoň dve špeciálne základné školy (ŠZŠ). Keďže dotazník vyplnila iba jedna ŠZŠ (Zvolen), do výskumu sme oslovili ďalšiu (Třebišov). Spolu sme realizovali kvalitatívny výskum na 10 školách, z toho dve ŠZŠ a päť ZŠ, ktoré majú špeciálne triedy. Výskum prebiehal v období apríl a máj 2011.

Všetky návštevy spočívali v kvalitatívnom rozhovore s riaditeľom/kou školy, zástupcom riaditeľa školy. Všetky citácie v ďalšom texte pochádzajú z rozhovorov s riaditeľmi škôl

alebo ich zástupcami a sú anonymizované. Na niektorých školách sme zároveň navštívili práve prebiehajúce projektové aktivity.

Školy, na ktorých sa realizoval kvalitatívny výskum:

Obec	Kraj	Typ školy	Názov projektu
Kremnica	Banskobystrický kraj	ZŠ pre žiakov so sluchovým postihnutím	Dávame šancu všetkým
Poniky	Banskobystrický kraj	ZŠ + MŠ	Aj škola môže byť miesto pre rómsku dušu
Šumiac	Banskobystrický kraj	ZŠ	Podpora sociálnej inklúzie MRK - vzdelávanie pre všetkých
Zvolen	Banskobystrický kraj	ŠZŠ	Podpora sociálnej inklúzie MRK - vzdelávanie pre všetkých
Krásnohorské podhradie	Košický kraj	ZŠ	Podpora sociálnej inklúzie MRK - vzdelávanie pre všetkých
Markušovce	Košický kraj	ZŠ + MŠ	V škole ako doma
Prakovce	Košický kraj	ZŠ + MŠ	Slnko svieti pre všetky deti!
Trebišov	Košický kraj	ŠZŠ	Učíme sa pre seba
Jakubany	Prešovský kraj	ZŠ + MŠ	Vzdelávanie rómskych žiakov v modernej európskej škole
Pečovská Nová Ves	Prešovský kraj	ZŠ + MŠ	PIERKO – program pre podporu sociálnej inklúzie žiakov z MRK

Nasledujúca analýza prináša zistenia z týchto kvalitatívnych rozhovorov.

3.2 Základné informácie o situácii v sledovaných školách

Školy, v ktorých boli realizované rozhovory, sa nachádzajú obvykle v obciach a mestách s významným zastúpením rómskej populácie. To sa odráža aj v ich počtoch na sledovaných školách. V prípade niektorých obcí išlo o školy, kde je podiel rómskych žiakov nadpolovičný. Niektoré školy vo vzorke navštevujú dokonca takmer výlučne iba rómski žiaci.

Výskum poukázal aj na tendenciu zvyšujúceho sa podielu rómskych žiakov v týchto školách, čo možno podľa výpovedí respondentov pripísať jednak odlišným demografickým charakteristikám rómskej a nerómskej populácie, ako aj efektu tzv. „white flight“, kedy nerómski rodičia uprednostňujú školy, ktoré nenavštevujú rómski žiaci.

„Keď som pred 13 rokmi nastúpil ako riaditeľ, mali sme tu 9 - 10 % rómskych žiakov. Teraz je to 82 – 83%.“

Osobitným prípadom sú špeciálne školy a špeciálne triedy v bežných základných školách, ktoré sú takmer výlučne rómske. To potvrdzuje aj zistenia z iných výskumov, ktoré popisujú nadmerné zastúpenie rómskych žiakov v špeciálnom školstve.⁴

Sociálna situácia žiakov na školách kopíruje rómsko – nerómske rozloženie žiakov. Vo väčšine škôl rómski žiaci pochádzajú zo sociálne znevýhodneného prostredia, resp. sú v hmotnej núdzi, čím sa stávajú beneficiarom dotačných programov štátu (dotácie na stravu a školské pomôcky). V školách, kde je podiel takýchto detí nadpolovičný, škola dostáva dotačné prostriedky na všetkých žiakov. Sociálna situácia rómskych detí do veľkej miery vplýva aj na možnosti ich vzdelávania, preto (ako bude uvedené nižšie) sa školy v rámci projektu snažia kompenzovať rôznymi opatreniami aj sociálne znevýhodnenie. Prostriedky štátu na dotovanie školských pomôcok totiž nemusia byť dostatočným nástrojom na zlepšovanie prístupu týchto detí ku kvalitnému vzdelávaniu.

3.3 Zaradovanie detí do tried, asistenti učiteľa a nulté ročníky

Vo viacerých školách je uplatňovaný princíp zaradovania detí do paralelných tried podľa prospechu. V praxi to však znamená, že nerómske deti navštevujú A-triedy a rómske deti B-triedy, pričom najlepšie rómske deti bývajú taktiež zaradované do A-triedy. Na niektorých školách sa stretávajú s neochotou rómskych rodičov, aby ich dieťa bolo zaradené do A-triedy medzi väčšinou nerómske deti.

Sú dobré aj rómske triedy, čisto. Ale nie z hľadiska biely, čierny, ale kvôli prospechu. Máme A-triedy, kde chodia nerómski a piati, šiesti rómsky, tí lepší, a tak sa tá trieda môže ťahať. Čo s tými zaostalými? Tí sú v samostatnej triede, žiaľ sú to tí rómski, v Béčke. Ale zase lepšie viem, že čisto rómski sa lepšie ťahajú. S nerómskymi sa hanbia, zaostávajú, učiteľka sa musí venovať všetkým. Takto sa nehanbia, skôr napredujú.

Týmto spôsobom však dochádza k prvotnej segregácii rómskych žiakov. Keďže riaditelia škôl potrebovali argumentovať v prospech odlišného zaradovania, používali prospech ako legitímne kritérium. Otázne v tejto súvislosti je to, či zaradovanie podľa prospechu je najefektívnejším spôsobom, akým zabezpečiť kvalitné vzdelávanie rómskych detí.

Na viacerých školách využívajú pozíciu asistenta učiteľa, avšak väčšinou ide o nerómskych asistentov. Jedným z dôvodov je, že nie vo všetkých obciach vedia nájsť Róma/ku s dostatočnou kvalifikáciou. Školy sa snažia využívať asistentov učiteľa rôznym spôsobom, od dozerania na školskú dochádzku, cez pomoc s hygienickými návykmi až po asistenciu učiteľom pri výučbe.

Väčšina škôl má zriadené aj nulté ročníky, ktoré navštevujú prevažne rómske deti. Tie sem bývajú zaradené na základe posúdenia školskej zrelosti pri zápise detí do škôl. Aj keď rozhovory neboli zamerané na efektivitu nultých ročníkov, riaditelia škôl spontánne

⁴ Jana Tomatová, *Na vedľajšej koľaji: Je proces zaradovania rómskych detí do špeciálnych základných škôl znevýhodňujúcim činiteľom?* (Bratislava: Slovak Governance Institute, 2004); Eben Friedman a Mihai Surdu (koordinátori), Eben Friedman, Elena Gallová Kriglerová, Martina Kubánová, and Martin Slosiarik (autori), *Škola ako geto: Systematické nadmerné zastúpenie Rómov v špeciálnom školstve na Slovensku*. (Budapešť: Roma Education Fund, 2009); Vlado Rafael (ed.), *Odpovede na otázky (de)segregácie rómskych žiakov vo vzdelávacom systéme na Slovensku* (Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation: 2011).

vyjadrovali spokojnosť s nultými ročníkmi z dôvodu lepšej pripravenosti na začatie povinnej školskej dochádzky.

3.4 Realizácia projektov EÚ zameraných na zvyšovanie vzdelanostnej úrovne príslušníkov marginalizovaných rómskych komunít

Predchádzajúca časť bola zameraná na popísanie celkovej situácie rómskych detí na sledovaných školách. Uvedené informácie poukazujú na to, že situácia na týchto školách odráža postavenie rómskych detí v slovenskom vzdelávacom systéme. Porovnaním ďalej uvádzaných zistení z tohto výskumu so zisteniami ostatných výskumov realizovaných na Slovensku⁵ môžeme usúdiť, že situácia na týchto školách sa zásadne neodlišuje od situácie väčšiny škôl s vysokým zastúpením rómskych žiakov.

Čím sa tieto školy odlišujú, je aktívny prístup k získavaniu finančných prostriedkov. Väčšina sledovaných škôl realizujú viacero projektov zameraných na zlepšenie vzdelávacích možností svojich žiakov (nielen rómskych) a až na niekoľko výnimiek majú skúsenosti s realizáciou projektov financovaných z fondov EÚ. Preto sme sa rozhodli vo výskume sa zamerať aj na motivácie a skúsenosti s realizáciou projektov zameraných na rómske deti.

3.4.1 Motivácie a príprava projektu

Pre posúdenie inkluzívnosti realizovaných projektov a dopadov na vzdelávanie rómskych detí je dôležité vedieť, akú mali školy prvotnú motiváciu, prečo sa rozhodli realizovať tento typ projektov.

Prvotnou motiváciou pre väčšinu škôl bolo získanie finančných prostriedkov na zlepšenie materiálne – technického vybavenia školy a na jej celkovú modernizáciu. Mnohým školám nestačia finančné prostriedky zo štátneho rozpočtu na realizáciu všetkých aktivít a na nákup modernej vzdelávacej techniky. Pre niektoré školy bolo motiváciou nadviazať na už realizované projekty (napr. rekonštrukcia školy) a zabezpečiť lepšie materiálne vybavenie pre vzdelávací proces.

Nákup materiálneho zabezpečenia je nepochybne dôležitou základnou podmienkou na zlepšenie vzdelávania (aj) rómskych detí, avšak riaditelia sa zriedkavo v rozhovoroch spontánne vyjadrovali, že prvotnou motiváciou bola sociálna inklúzia rómskych detí.

„Dôvodom pre zapojenie ZŠ do projektu bol, ja poviem otvorene...aby škola získala moderné didaktické pomôcky /vybavenie, s ktorým sa naučia pracovať aj samotní žiaci t.j. aby sa skvalitnil a zmodernizoval vyučovací proces na škole. Ďalším očakávaním bolo zlepšenie vzdelanostnej úrovne žiakov (cieľovej skupiny.)“

⁵ Zrov. napr. Jana Tomatová, *Na vedľajšej koľaji: Je proces zaraďovania rómskych detí do špeciálnych základných škôl znevýhodňujúcim činiteľom?* (Bratislava: Slovak Governance Institute, 2004); Eben Friedman a Mihai Surdu (koordinátori), Eben Friedman, Elena Gallová Kriglerová, Martina Kubánová, and Martin Slosiarik (autori), *Škola ako geto: Systematické nadmerné zastúpenie Rómov v špeciálnom školstve na Slovensku*. (Budapešť: Roma Education Fund, 2009); Vlado Rafael (ed.), *Odpovede na otázky (de)segregácie rómskych žiakov vo vzdelávacom systéme na Slovensku* (Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation: 2011).

„(Motiváciou bolo) Zvýšiť tú úroveň. Lebo rómske deti väčšinou dosahovali priemerné až podpriemerné výsledky. Nájdu sa jednotkári, ale málo. Teda pomôcť týmto deťom.“

Popis motivácií pre realizáciu projektu vzbudzuje dojem, že školy vo viacerých prípadoch skôr využili podiel rómskych žiakov na získanie ďalších finančných prostriedkov na skvalitňovanie materiálneho vybavenia a na celkové zlepšenie procesu vzdelávania na škole (vzdelávanie učiteľov, implementácia nových vzdelávacích metód a pod). Na druhej strane tieto finančné prostriedky nepochybne zlepšujú prístup rómskych detí ku kvalitnejšiemu vzdelávaniu a nemožno ich len na základe motivácie škôl vnímať ako nedostatočne efektívne. Pre posúdenie efektivity je potrebné sa zamerať na konkrétne aktivity a spôsob ich realizácie. Tomu bude venovaná samostatná časť analýzy (3.4.2)

To, s akou motiváciou školy vstupovali do projektu, sa odráža aj vo forme, akou projekty pripravovali. V tomto sa jednotlivé školy od seba odlišovali. Niektoré zapojili do prípravy projektu takmer všetkých učiteľov a zamestnancov, ktorí na základe vlastných skúseností s vyučovaním žiakov identifikovali problémy a oblasti, na ktoré je potrebné zamerať aktivity projektu. Iné školy sa takmer výlučne spoliehali na služby rôznych firiem, ktoré píšu projekty takpovediac „na kľúč“. V týchto prípadoch bola potom spolupráca aj realizácia projektu veľmi komplikovaná, pretože projekty nereflektovali potreby škôl a žiakov v dostatočnej miere. Spoluprácu s týmito firmami viaceré školy hodnotili ako veľmi problémovú:

„Pokazili, čo sa pokaziť dá, v podstate je to neopraviteľné, bolo to tak odsúhlasené. Bojujeme s tým nepredstaviteľným spôsobom. Bojujem o prežitie, aby sme ho dotiahli, pretože mnoho učiteľov je tak znechutených....“

Len zriedkavo školy explicitne uvádzali, že si urobili analýzu vzdelávacích potrieb svojich žiakov a na základe toho pripravili projekt. Samotná identifikácia potrieb rómskych žiakov, ktorá pochádzala od učiteľov (resp. ľudí, ktorí projekty pripravovali) často kopírovala rôzne predsudky a stereotypy o Rómoch, ale aj rodové stereotypy (aktivity zamerané skôr na manuálne zručnosti, tradičné rómske remeslá, tanec a spev, údajne odlišné potreby chlapcov a dievčatá).

3.4.2 Aktivity realizované počas projektu

Motivácie škôl a skutočné ciele projektov možno najlepšie dokumentovať na konkrétnych aktivitách, ktoré školy počas realizácie projektu uskutočnili, resp. stále uskutočňujú. Typologicky sa dajú rozdeliť na niekoľko oblastí:

a) Zlepšenie vzdelávacieho procesu prostredníctvom materiálneho vybavenia školy

Materiálne vybavenie školy a nákup rôznych didaktických pomôcok bolo signifikantnou, ak nie dominantnou súčasťou realizácie projektu. Školy v rámci projektu zakúpili interaktívne tabule, počítače, inú elektroniku (tlačiarne, fotoaparáty, zariadenie PC učebne,...), materiály a prístroje na praktické činnosti (šijacie stroje, hrnčiarsky kruh, hlinu, látky,...), na umelecké činnosti (kostýmy pre tanečníkov, hudobné nástroje,...), nástroje pre domáce práce (vybavenie

kuchynky vrátane napr. šporáku a hrncov, iné nástroje pre domáce práce ako práčka, žehlička, mixéry, chladnička,...) a pomôcky pre šport (napr. lopty, ping-pongové stoly, rakety,...). V jednom prípade hradili pomôcky pre dopravné ihrisko (semafore, bicykle,...).

Nákup materiálneho vybavenia nie je samostatnou aktivitou, ale na základe neho sa dá usudzovať, akým smerom boli primárne vedené aktivity v rámci projektu. Aj v rámci rozhovorov sa riaditelia škôl odvolávali skôr na aktivity, ktoré súvisia so zlepšovaním praktických zručností detí a na rôzne mimoškolské aktivity, než na samotné zlepšovanie vzdelávacieho procesu.

„Nie tradičné vyučovanie, ale aby sa niečo naučili aj iným moderným spôsobom...my sme už stará škola, máme 70 rokov, takže tie pomôcky už boli staré, nemoderné, mnohokrát nefunkčné, takže aby sme si ich obnovili.“

b) Tréningy pre učiteľov

Takmer všetky návrhy projektov zahŕňajú tréningy pre učiteľov na získavanie rôznych zručností pre vzdelávanie žiakov. V mnohých prípadoch ide o tréningy práce s novozakúpenými didaktickými pomôckami (napríklad interaktívne tabule, počítače, internet), prípadne o rozvoj komunikačných, prosociálnych a iných zručností, ktorými by mali učitelia disponovať. Čiastočne sú projekty zamerané aj na tréningy učiteľov na prácu s marginalizovanými rómskymi komunitami, ktoré však v prevažnej miere sledujú rozvoj praktických zručností žiakov, nie ich formálneho vzdelávania, čo odráža vyššie spomínané stereotypy o „potrebách“ rómskych žiakov. Samostatnou vzdelávacou metódou je e-learning, na ktorý sú zamerané takmer všetky projekty.

Spontánne, počas rozhovorov spomínali riaditelia tieto aktivity len okrajovo, niektorí riaditelia ich nespomínali vôbec. Viacero riaditeľov kritizovalo neefektivitu týchto kurzov aj preto, lebo im túto službu dodávali externé firmy. Je preto možné predpokladať, že učitelia a iní zamestnanci sa síce rôznych školení, tréningov a opatrení na zlepšovanie ich pedagogických zručností zúčastňujú, avšak nevieme posúdiť, nakoľko bolo ich absolvovanie efektívne na zlepšenie vzdelávania rómskych detí a či nešlo len o formálne napĺňanie naplánovaných aktivít.

c) Vytvorenie pedagogických materiálov a vzdelávacích príručiek

Situácia s pedagogickými materiálmi je podobná ako so samotnými tréningami pre učiteľov. Väčšina projektov má v popise aktivít a v stanovovaní cieľov navrhnuté aj vytvorenie rôznych príručiek a vzdelávacích materiálov, ktoré majú slúžiť na zlepšenie vzdelávacieho procesu (rómskych) detí. Zároveň, tvorba materiálov obvykle nie je postavená na využívaní už existujúcich a v praxi overených alternatívnych vzdelávacích materiálov.

Pri týchto vzdelávacích materiáloch ide o sprievodné materiály pre získavanie učiteľských zručností, ale aj o inovatívne formy vzdelávania, ktoré majú učiteľom uľahčiť proces modernizácie vzdelávania žiakov.

Pod vzdelávacími materiálmi riaditelia rozumeli skôr výstupy z e-learningu a vlastné učebné a vzdelávacie plány, ktoré si individuálne pripravuje každý učiteľ pri práci s deťmi, nie o tvorbu vzdelávacích príručiek.

d) Rozvoj praktických zručností u žiakov

Tento typ aktivít tvorí významnú zložku realizovaných projektov a vyskytoval sa prakticky na každej škole vo výskumnej vzorke. Aktivity obsahujú záujmové praktické činnosti zamerané na rozvoj manuálnych zručností, umeleckého alebo športového nadania (napr. tanec, hudba, práca s drevom, hlinou, domáce práce, loptové hry,...) ako práca s počítačom. Riaditelia pri spontánnom popise aktivít najčastejšie spomínali práve rozvoj týchto zručností rómskych detí. Aktivity sa realizujú buď ako samostatné krúžky, tréningy alebo posilnenie daných aktivít počas bežného vyučovania.

V oblasti uplatňovania inovatívnych foriem vyučovania sa táto charakteristika spája s používaním informačných a komunikačných technológií (IKT) v edukačnom procese (PC, interaktívne tabule,...). Len v niekoľkých školách majú pedagógovia i praktické skúsenosti z aplikácie alternatívnych foriem vo vyučovacom procese (napr. montessori pedagogika alebo integrované tematické vyučovanie).

Medzi netradičné aktivity patrí napríklad tvorba a implementácia nového predmetu dopravná výchova

Vo viacerých prípadoch sa líšili aktivity pre chlapcov a dievčatá a to predovšetkým pri praktických prácach súvisiacich s učňovskými odbormi alebo s domácimi prácami (napr. varenie, šitie pre dievčatá a práca s drevom a kovem pre chlapcov). Rodové stereotypy sa prejavovali predovšetkým pri uprednostňovaní športových aktivít u chlapcov a aktivít smerujúcich k domácim prácam, rodičovstvu a materstvu u dievčat. Napriek tomu, že respondenti odpovedali, že v ich projekte nerobia rozdiely medzi chlapcami a dievčatami, môžeme zhodnotiť, že vo všeobecnosti v oblasti uplatňovania rodovo citlivej výchovy vykazujú školy a zároveň projekty obrovský deficit vyplývajúci z neporozumenia a nedostatku informácií v oblasti rodovej rovnosti, ktorá je prierezovou témou.

e) Doučovanie

Školy sa líšili v tom, či do aktivít zapájali aj doučovanie, ktoré nadväzuje, alebo aj presahuje bežné učebné osnovy. Školy, ktoré realizovali aj takéto aktivity to robili v poobedňajších hodinách. Doučovanie rómskych žiakov v základných všeobecných predmetoch väčšinou viedli učiteľky, ktoré deti učia aj v bežnom vyučovaní a vedia, s čím majú ťažkosti. V rámci doučovania sa potom snažia, aby deti dohnali svoje nedostatky. Súčasťou je aj práca na domácej úlohe.

Na jednej škole doučovanie presahovalo bežný učebný plán. V danom prípade je jeho súčasťou výučba anglického jazyka pre žiakov 9. ročníkov, ktorí sa dovtedy učili iný cudzí jazyk. Cieľom je, aby sa im uľahčil prechod na strednú školu, kde sa učí práve angličtina.

Na rovnakej škole pre najlepších žiakov z vyšších ročníkov organizujú v rámci predmetu krúžok rómsky jazyk a reálie, ktoré bežne nie sú zahrnuté v učebných osnovách.

f) Exkurzie a výlety

Výlety sú významnou aktivitou v rámci projektov. Riaditelia škôl zapojených do výskumu argumentovali v prospech týchto aktivít tým, že rómske deti nemajú možnosť zúčastňovať sa žiadnych mimoškolských aktivít vzhľadom na nedostatok finančných prostriedkov. Exkurzie a výlety sú rôznym spôsobom spájané s rozvojom komunikačných a praktických zručností rómskych detí a so zážitkovými formami vzdelávania. Destinácie sú rôzne, napr. botanická či zoológická záhrada, okolité väčšie mestá (Prešov, Košice, Martin, Bratislava,...), 3D kino,

Vysoké Tatry a pod. Niekde výlety slúžia ako motivácia a účasť na nich je podmienená napr. dochádzkou na doučovanie alebo dobrým správaním.

„Kto nechodí na doučovanie, nemôže ani na výlet. Na to sa vždy veľmi tešia. Často je to pre nich jediná možnosť ako vidieť väčšie mestá.“

g) Podpora pri prestupe na stredné školy

Viacero škôl malo ako súčasť projektu podporu žiakov pri prestupe na stredné školy. Súčasťou toho je predovšetkým zapojenie žiakov vyšších ročníkov do vyššie spomínaných aktivít ako sú praktické činnosti a doučovanie.

Originálny prístup k podpore rómskych žiakov pri prechode na stredné školy zvolila jedna zo skúmaných základných škôl, kde súčasťou projektu je vyhotovenie odbornej štúdie o úspešnosti žiakov na jednotlivých stredných školách v okolí obce a možnostiach následného uplatnenie sa absolventov na trhu práce. Na vyhotovenie štúdie bola najatá externá výskumná inštitúcia. Cieľom je na základe tejto analýzy rómskych žiakov aj ich rodičov lepšie viesť pri hľadaní si štúdia na strednej škole.

Ďalší zaujímavý prístup k tejto téme zvolila ďalšia základná škola, kde ako súčasť školy otvorili aj triedy učilišťa pre absolventov špeciálneho vzdelávania na základnej škole. Podľa filozofie riaditeľa školy *„každá obec si musí „svojich“ Rómov vzdelávať až po výučný list sama.“* Z projektu boli hradené pomôcky pre pracovné vyučovanie, ktoré využívajú aj špeciálne triedy aj žiaci učilišťa.

Zhrnutie projektových aktivít

Ako vidno z popisu realizovaných aktivít, projekty v sledovaných školách nie sú primárne zamerané na de(segregáciu) rómskych žiakov. Otázne v tejto súvislosti je aj zvyšovanie ich úspešnosti vo vzdelávacom procese, keďže na mnohých školách nosnou časťou aktivít sú aktivity zamerané na rozvoj praktických zručností žiakov, výlety a exkurzie. To sa prejavuje napríklad aj v pomoci pri prechode na stredné školy, ktorú riaditelia často uvádzali ako jeden z významných cieľov projektu. Táto podpora sa však opäť prejavuje len ako podpora praktických zručností, nie ako podpora vzdelávania v klasických študijných predmetoch.

Hlavne tú keramiku sme dávali preto [podpora pri prestupe na strednú školu]. Aj ručne práce, tam je vyšívanie, lepenie obrazcov. Je to aj predpríprava na učňovku. Chodíme aj na súťaže a predbiehamo aj učňovské školy, ktoré majú keramiku.

Nepochybne sú všetky tieto aktivity pre rómske deti prospešné a pomáhajú im aktívnejšie sa zapájať do vzdelávania. Otázna je skôr v tejto súvislosti efektívnosť vynaložených finančných prostriedkov vzhľadom na sociálnu inklúziu rómskych žiakov a na ciele stanovené pri podávaní jednotlivých projektov. Dopadom na znižovanie miery preradovania rómskych detí do špeciálneho školstva, resp. na ich reintegráciu do bežného systému vzdelávania sa budeme venovať v samostatnej časti (časť 5).

3.4.3 Spolupráca rôznych aktérov pri realizácii projektov

Projekty zamerané na sociálnu inklúziu a zvyšovanie vzdelanostnej úrovne rómskych žiakov z marginalizovaného prostredia by mali v ideálnom prípade zapájať aj ďalších aktérov – rodiny, komunity, neziskový sektor a otvárať tak školu širšiemu okoliu.

To sa však v rámci týchto projektov na sledovaných školách deje skôr obmedzene. Do realizovania jednotlivých aktivít sú zapájaní takmer výlučne len učitelia, prípadne asistenti učiteľa (to však len v niektorých školách). Škola funguje najmä dovnútra voči svojim žiakom bez rozvoja spolupráce s inými potenciálnymi aktérmi. Rodičia sú prizývaní najmä ako diváci na predstavenia. Ich zapojenie do vyučovacieho procesu je však veľmi obmedzené, pričom ako dôvod školy uvádzajú nezáujem zo strany rodičov. S komunitnými centrami a občianskymi združeniami nie je vytvorená dlhodobšia spolupráca, na ktorú by mohli nadviazať aj pri realizácii projektov financovaných zo štrukturálnych fondov. Najmä v niektorých menších obciach to však súvisí aj s tým, že sa takéto organizácie nachádzajú iba vo vzdialenejších mestách. Spolupráca sa objavovala so strednými školami v obci alebo blízkom okolí.

4. (De) Segregácia rómskych žiakov

4.1 Dopad projektu na vzdelávanie rómskych žiakov

To, aký má vplyv realizácia tohto typu projektov na potenciálnu desegregáciu rómskych žiakov, možno sledovať priamo otázkami o preraďovaní do špeciálneho školstva alebo sledovaním fyzickej separácie žiakov v škole, ale aj nepriamo prostredníctvom skúmania dopadov na rómskych žiakov. Preto sme sa vo výskume zamerali na vyhodnotenie projektových aktivít a na zmeny, ktoré riaditelia vidia v prípade rómskych detí zapojených do projektu.

Tak, ako boli jednotlivé aktivity primárne zamerané na rozvoj praktických zručností, aj výsledky projektu riaditelia škôl vnímajú v podobných intenciách. Podľa niektorých sa rómskym žiakom zlepšil prospech, dochádzka do školy (prispela aj motivácia výletmi a exkurziami), zlepšili sa im hygienické návyky a prístup ku škole. Iné školy nevedeli v tejto fáze projektové aktivity vyhodnotiť, v súčasnosti sú však spokojní s priebehom projektu, ktorý má podľa nich dobrý vplyv na situáciu rómskych detí. Spontánne však riaditelia o inklúzii alebo desegregácii rómskych žiakov ako o pozitívnom výstupe z projektu vôbec nehovorili.

4.2 Segregácia na základe charakteristiky projektu

V rámci výskumu sa však objavil opačný názor, ktorý súvisí s tým, že projektové aktivity majú byť primárne zamerané práve na rómske deti, čím vzniká sekundárna separácia rómskych a nerómskych detí. Väčšina riaditeľov to vnímala ako negatívny vedľajší efekt dobre zacieleného projektu. Pre riaditeľov je ťažké vyčleňovať na jednotlivé aktivity výlučne rómske deti, v niektorých prípadoch to nie je možné, pretože o krúžky, alebo mimoškolské aktivity prejavujú záujem aj nerómske deti. Podľa riaditeľov tak vzniká aj medzi rodičmi sociálne napätie vyplývajúce z „uprednostňovania“ rómskych detí pred nerómskymi.

Didaktické pomôcky a učebné materiály používajú všetky deti spoločne, niektoré aktivity sú určené výlučne pre rómske deti. Sociálnej inklúzii rómskych žiakov by podľa riaditeľov viac prospelo, ak by mohli jednotlivé aktivity vykonávať spoločne s nerómskymi deťmi.

4.3 Inklúzia v projektových aktivitách

Pozitívnym, inklúziívnym dopadom projektu je spoločná účasť žiakov špeciálnych tried so žiakmi bežných tried na väčšine aktivít realizovaných v projekte. To sa týka samozrejme len bežných základných škôl so špeciálnymi triedami, v špeciálnych školách sú projektové aktivity zamerané len na žiakov danej školy. V prípade špeciálnych tried sa deti zúčastňujú krúžkov, exkurzií a rôznych mimoškolských aktivít spoločne s ostatnými (rómskymi) žiakmi. To nemusí nevyhnutne prispievať k zlepšovaniu ich študijných výsledkov alebo možnosti spätného preradenia do bežnej triedy, psychologicky to však môže vplývať na lepšiu atmosféru na škole a destigmatizáciu žiakov zo špeciálnych tried.

4.4 Preradenie do systému špeciálneho školstva

Hlavnou výskumnou otázkou bolo, ako vplývajú projekty financované z eurofondov na možnosť desegregácie rómskych žiakov, na znižovanie miery preradenia do špeciálneho školstva a na možnosti pokračovať v štúdiu na stredných školách.

Absolútna väčšina respondentov (riaditeľov škôl) v našom výskume uviedla, že projektové aktivity nemali cieľ a ani nesmerovali k znižovaniu počtov detí v špeciálnom školstve, čo vysvetľovali preradením do špeciálneho školstva na základe diagnostiky, ktorá je konečným verdiktom o zaradení. Riaditelia tak nevideli žiadnu súvislosť medzi projektom a znižovaním počtu detí v špeciálnych školách. Preradenie do špeciálneho školstva (tried alebo špeciálnych škôl) prebieha v podstate úplne rovnako ako v prípade iných škôl, ktoré takéto projekty nerealizujú. Riaditelia podobne ako v iných výskumoch považujú zaradenie detí do špeciálnych tried (škôl) za oprávnené a postavené na mentálnom postihu

týchto detí. Na základe vyjadrení viacerých riaditeľov možno usudzovať, že pri príprave projektu a jej následnej realizácii vôbec neuvažovali o tom, že zlepšenie vzdelávania rómskych detí by mohlo v budúcnosti viesť k nižšej miere preradenia do systému špeciálneho vzdelávania. Aj preto sme sa v tejto analýze podrobnejšie venovali motiváciám škôl zapojiť sa do projektu a spôsobom, akým projekty realizujú a na aký typ aktivít kladú najväčší dôraz. Tie totiž poukazujú na to, akým spôsobom školy v súčasnosti vnímajú vzdelávanie rómskych detí a čo považujú za dôležité aspekty zlepšovania ich vzdelávania.

Iba v jednom prípade koordinátorka projektu uviedla, že potenciálne by projekt mohol viesť aj k zníženému podielu preradených detí do špeciálnych škôl, avšak projekt je iba v úvodnej fáze a jeho dopady nemožno ešte teraz merať. Avšak osobne nepredpokladala, že by k takejto situácii došlo.

Ani v jednom prípade sme sa nestretli na školách s tým, že by projektové aktivity priamo súviseli s preradením žiakov zo špeciálneho vzdelávania do bežného vzdelávacieho prúdu. Ak v blízkej minulosti k takémuto niečomu prišlo (len v malom množstve prípadov), išlo o proces, ktorý s realizáciou projektu nemal nič spoločné. Podobne školy v rámci projektu ani nemonitorujú, nesledujú a nevyhodnocujú podiel žiakov preradených do špeciálneho vzdelávania. To, prečo sa týmto aktivitám nevenujú, súvisí podľa riaditeľov predovšetkým s tým, že projekt bol zameraný na iné ciele a nebolo jeho ambíciou vplývať na stav v oblasti

preraďovania na špeciálne školy (alebo spätného preraďovania zo špeciálnych škôl do bežných).

Projektové aktivity, ako boli popísané vyššie, zjavne nemajú ani vplyv na samotný proces zaraďovania, teda na diagnostiku detí. Tá prebieha samostatne a rovnako, ako prebiehala pred samotnou realizáciou projektu. Podľa slov viacerých riaditeľov diagnostika prebieha podľa stanovených predpisov a rediagnostika sa realizuje pravidelne podľa potreby. Preraďovanie do bežných tried na základe rediagnostiky sa na vybraných školách udialo iba veľmi výnimočne – či už v súvislosti s projektovými aktivitami alebo nie.

4.4 Preraďovanie do bežného systému vzdelávania

Deti v špeciálnych školách a triedach nie sú v rámci projektových aktivít špecificky pripravované na preraďovanie do bežného systému vzdelávania. Tým, že aktivity v rámci projektov smerujú skôr k praktickým zručnostiam (a to predovšetkým v skúmaných špeciálnych školách alebo špeciálnych triedach) a nie k zlepšovaniu situácie vo formálnom vzdelávaní, projektové aktivity môžu len v obmedzenej miere napomáhať takému zlepšeniu úrovne vzdelávania týchto detí, ktorá by im umožnila návrat do bežného systému vzdelávania. Respondenti v našom výskume – podobne ako v iných realizovaných výskumoch, nie sú naklonení myšlienke spätnej integrácie už raz preradených detí. Preto sa ani nevenujú tejto téme a nezaradili ju do projektov financovaných z eurofondov.

Samostatnou témou je príprava rómskych žiakov na pokračovanie v štúdiu na stredných školách. Mnohé projektové aktivity (jednak tie zamerané na zmenu vzdelávacích metód, ale aj rôzne školské a mimoškolské aktivity zamerané na rozvoj zručností) vnímajú riaditelia škôl ako dôležitý základ pre prechod na stredné školy a práve na to sa sústreďujú. Tu však opäť treba pripomenúť, že školy očakávajú od rómskych detí, že „maximom“ ich možností v ďalšom vzdelávaní sú učňovské školy, preto ich pripravujú skôr vo viackrát spomínaných praktických zručnostiach.

Na druhej strane možno hodnotiť pozitívne, že školy zvažujú reálne možnosti ďalšieho vzdelávania rómskych detí vzhľadom na daný región a možnosti zamestnania. Niektoré organizujú exkurzie k najväčším potenciálnym zamestnávateľom v regióne. Ako bolo spomenuté vyššie, v prípade jednej školy riaditeľ plánuje urobiť analýzu potrieb trhu v danom regióne a na základe toho prispôbiť projektové aktivity v budúcnosti. Tieto aktivity sa týkajú predovšetkým rómskych detí v bežnom systéme vzdelávania.

V prípade špeciálnych škôl a tried deti pokračujú automaticky na odborných učilištiach alebo praktických školách v okolí. Školy nijakým spôsobom nepripravujú žiakov na prechod na bežné stredné školy, ani v rámci projektu, ani mimo neho.

Vo všeobecnosti teda možno skonštatovať, že na nami skúmaných školách prinášajú projekty z eurofondov pozitívne výsledky skôr z hľadiska materiálneho vybavenia škôl, celkovej modernizácie a zlepšenia (predovšetkým) prístupu k rôznym školským a mimoškolským aktivitám. O aktivitách zameraných na formálne vzdelávanie (bežné vzdelávacie – nie výchovné predmety) hovorili riaditelia len na niektorých školách, obvykle na tých, kde majú projekty obsahovo aj formálne kvalitne prepracované a využívajú aj rôzne alternatívne formy vzdelávania, ktoré sú dobre zasadené do reálneho a adekvátneho kontextu. Pre rómske deti sú mnohé z realizovaných aktivít nepochybne prospešné, otáznym je skôr ich dopad na zvyšovanie

úspešnosti vo vzdelávaní a na ich sociálnu inklúziu. Väčšinu projektov nemožno v tejto fáze ešte jednoznačne vyhodnotiť, ale už teraz sa dá skonštatovať, že školy nerealizujú projekty jednoznačne so zámerom znížiť podiel rómskych detí v špeciálnom školstve a tak ani realizované aktivity nemajú jednoznačne desegregačný charakter. Ide skôr o aktivity, ktoré by školy s deťmi rady robili, avšak nemajú na ne dostatok finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu. V mnohých aktivitách sa reprodukujú etnické a rodové stereotypy, predovšetkým v prípade krúžkov a mimoškolských aktivít.

5. Problémy škôl pri realizácii projektov

Školy sú celkovo spokojné s priebehom projektov. Na viacerých školách tento projekt nadväzoval na iné už realizované projekty, ktorými predovšetkým financovali rekonštrukciu budovy školy. Hlavné výhrady sa týkajú administratívnej náročnosti vyúčtovania projektu. Sem patrí napr. nedostatočná informovanosť a vysoká byrokratická náročnosť pri vyplňovaní kumulatívnych výkazov práce, zdĺhavé prestoje pri verejnom obstarávaní, nemožnosť logických a potrebných zmien v projektoch, v rámci ktorých by nebolo nutné meniť rozpočet projektu, opakované vracanie a nepreplácanie platieb školám, čo spôsobuje dlhy, v jednom prípade dokonca došlo aj na trestné stíhanie.

Tieto komplikácie platia pre všetky školy, obzvlášť však pre špeciálne školy, kde majú iný spôsob účtovania, keďže sú štátna rozpočtová organizácia spadajúca pod príslušný krajský školský úrad.

„Môžem povedať, že keby som tušila 1/5 problémov, ktoré sú, keby mne osobne dal niekto 1 milión odmenu, tak do toho projektu nejdem. Lútujem že som takýto omyl na sklonku svojej pedagogickej kariéry urobila. ... – mám už obsielku zo súdu, dali ma na súd, bolo to po ubezpečení, že peniaze sú na ceste, išli sme podľa harmonogramu, aktivita bola realizovaná druhý februárový týždeň, predtým som bola ubezpečená, že áno, peniaze dostanete, ale písomne to samozrejme nemám lebo tomu sa agentúra vyhýba, (..február, marec, apríl, máj, v máji ma dali na súd. Čo mám s tým ďalej urobiť? Nechápem ako mám ďalej postupovať, Z rozpočtu školy sa to uhradiť nedá, lebo by som porušila platobnú disciplínu voči KŠÚ, z vlastných peňazí to nemám dôvod uhradiť a navyše keby som to aj uhradila, nedá sa to urobiť účtovne.“

“Veľmi veľa problémov a nezmyselných, napr. v aktivite S bicyklami po Slovensku mi vyhodili bicykle ako neoprávnený náklad, ale aktivitu sme museli urobiť.....“

Napriek tomu, že prvotná obava pri vstupe do projektu na viacerých školách bol záujem žiakov, to sa nepreukázalo ako problém na ani jednej škole a žiaci sa do aktivít radi zapájajú. To platí aj pre doučovanie, pričom na školách, kde doučovanie v projekte nemajú, práve obavu o nezáujem žiakov uvádzali ako hlavný dôvod.

Ďalším viackrát sa opakujúcim problémom bola nutnosť vyberať na aktivity výhradne rómske deti. Ako bolo spomínané vyššie, na niektorých školách predovšetkým nerómski rodičia boli s touto situáciou veľmi nespokojní a situácia podporovala skôr štiepenie komunity rodičov aj detí, ako sociálnu inklúziu.

Problémom pre viaceré školy bolo aj presvedčiť obecné /mestské zastupiteľstvo na vyhradenie prostriedkov pre nutné spolufinancovanie projektu.

Použitá literatúra

Agentúra Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR pre štrukturálne fondy EÚ. 2009. "Opatrenie 3.1 Zvyšovanie vzdelanostnej úrovne príslušníkov marginalizovaných rómskych komúní." Webová stránka [zobrazená 6. octobra 2011]. Dostupné na <http://www.asfeu.sk/operacny-program-vzdelavanie/opatrenie-31/>.

Amnesty International. 2008. *A Tale of Two Schools: Segregating Roma into Special Education in Slovakia*. Londýn: Amnesty International.

Friedman, Eben, a Mihai Surdu (koordinátori). Eben Friedman, Elena Gallová Kriglerová, Martina Kubánová a Martin Slosiarik (autori). 2009. *Škola ako geto: Systematické nadmerné zastúpenie Rómov v špeciálnom školstve na Slovensku*. Budapešť: Roma Education Fund.

Rafael, Vlado (ed.). 2011. *Odpovede na otázky (de)segregácie rómskych žiakov vo vzdelávacom systéme na Slovensku*. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation.

Tomatová, Jana. 2004. *Na vedľajšej koľaji: Je proces zaradovania rómskych detí do špeciálnych základných škôl znevýhodňujúcim činiteľom?* Bratislava: Slovak Governance Institute.